

Hamdi Döndüren ile Türkiye’de Fıkıh Çalışmaları Üzerine

Eğitim hayatınızdan bahsedebilir misiniz? Fıkıh ve genelde İslâmî ilimler birikimini nasıl elde ettiniz? Özel ders okudunuz mu?

İlköğrenimden sonra Balıkesir Yıldırım Camii Kur’an Kursu’nda hafızlığa çalıştım. Hocamız Hafız Mehmet Karatoprak hem cami imam-hatibi hem de kursun hocası idi. Onun bütün öğrenci üzerinde kalıcı etkisi ve katkısı olduğunu ilerleyen yıllarda anladık. Öğrenciye hem okuma aşkı hem de toplumsal kişilik kazandırmada unutulmaz etkisi oluyordu. Bir örnek vermek gerekirse, sanırım 1959 yıllarıydı, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı’na bir ay kala vali ile görüşerek kurs öğrencilerinin de resmî bayram geçişine katılmalarını istemişti. Gerekçe olarak da “Ortaokul ve liseler Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, bizim kursumuz ise doğrudan Diyanet İşleri Başkanlığına ve Başbakanlığa bağlı, resmîyet bakımından onlardan geride değiliz, niçin milli bir bayramımıza öğrencilerimiz katılmasın?” demişti. Bu soru ile karşılaşan vali, kurs öğrencilerinin kıyafetlerinin böyle bir geçişe uygun olmadığını söyleyince, “Aynı kıyafetleri bir ay içinde hazırlatırız” demiş ve 70-80’ nin üzerinde öğrencinin ölçüleri alınarak siyah elbiseler dikilmiş ve birer de şeritli şapkalar hazırlanmıştı. O yıl ilk olarak seyircilerin alkışları arasında yürüyüşe katılmak bizler için unutulmaz bir hatıra olmuştu.

Arkasından Balıkesir’de ilk olarak açılan imam hatip okuluna hafızlığımı tamamlayan bütün öğrencileri kayıt ettirmek istemesi ilginç bir olaydır. Kimi arkadaşlarımız 18-20 yaşını bulmuştu. Yaşlarını küçülterek girdiler. Benim yaşım 16’yı 15 gün kadar geçtiği için kaydım yapılmadı. Beni üzüntülü gören teyzemizin eşi, bunun valilik onayı ile yapılabildiğini öğrenmiş, beni alarak valiliğe götürdü. O günkü vali, -sanırım askeri vali- Zahit Kırışlı Bey’di. Beni tornacılık gibi başka bir mesleğe yönlendirmek istese de, benim okumak istediğimi, bundan başka bir gayemin olmadığını ısrarla söylemem üzerine, “Haydi, sana da bir şans tanıyalım” diyerek dilekçemizi Milli Eğitim Müdürlüğüne havale etti. Bu, bizim için ilim yolunu açan başlangıç oldu.

O günkü imam hatip lisesinde arkadaşlarımız ve öğretmenlerimiz sanki farklı bir heyecana sahipti. Öğrenciye bir şeyler vermek ve öğretmek için ciddi bir çaba vardı. Mesela, Arapça hocamız merhum Ahmet Gürtaş beyden aldığımız Arapça ile Yüksek İslâm Enstitüsünü okuduk desem mübalağa olmaz. Her arkadaşın Cuma namazı kaldırması, Ramazan'da vaaz için köylere gidilmesi, şehirde temayüz etmiş ilim ehli ile görüşme fırsatlarının değerlendirilmesi ilerisi için ufuk açıcı oluyordu. Biz son sınıfta iken o günkü il müftüsü Mehmet Emre hoca, hocamız Mücteba Uğur ve daha birkaç kişi Hasan Basri Çantay hocayı ziyarete gitmiştik. Bu gibi yerlerde unutulmaz konulara giriliyordu. Bir tanesi şudur: O gün bütün camilerde müezzinler kamet öncesi sesli olarak üç ihlas okuyordu. Çantay merhum şöyle dedi: "Filanca âlim ibadetlere yapılacak bu gibi ilâveler için bidat-ı seyyie demiş, Hz. Peygamber ve sahabe döneminde bunun hiçbir uygulaması yok. Ben müftü olsam, bunu yasaklarım. Çünkü sünnet namazı kılmakta olanlar farza yetişsin diye okunuyorsa, yüksek sesle okunması onları meşgul ediyor. Herkes sünneti kılmışsa, kamete sıra gelmiş olur ya da herkes sessiz duasını yapar. Ancak şunu da belirteyim, bu yasağı getirince bana komünist müftü mü derler onu da bilemem" dedi. Çünkü o dönemde komünizmle mücadele dernekleri de çok faaldi.

Üniversitelerde lisans ve lisansüstü çalışmalar dışında fıkıhla ilgili olarak toplumun ihtiyaçlarına yönelik bir faaliyet söz konusu olabilir. Bu da Diyanet ve müftülüklerle işbirliği halinde topluma yönelik konferans ve seminerler yanında, cami hizmetlerine katkıda bulunarak olabilir. Bizim öğrenciliğimiz döneminde imam hatip lisesi öğrencisi için, son iki yılda cami hizmeti olarak Ramazan vaazı yapmak veya Cuma namazı kaldırmak gerekiyordu. Bu uygulama için zorunlu idi. Yüksek İslâm Enstitüsü son sınıfta da Tayyar Altıkulaç hocamızın nezaretinde Ramazan ayında topluca uygulama için Bolu iline gidilmişti. Bizi vaaz için köylere dağıttılar. Bizi evinde misafir eden köylülerin ikramı ve hizmet gayretleri unutulur gibi değildi.

Sizin döneminizden birçok hocamız gibi siz de ilahiyat / İslam enstitüsü yanı sıra hukuk fakültesinde eğitim gördünüz, hatta avukatlık yaptınız. Bunun sizin fıkıh algınıza yönelik ne gibi bir etkisi veya katkısı oldu?

İmam hatip lisesi diploması ile İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne girdik. O zaman diğer üniversitelere ancak genel lise diploması ile girilebiliyordu. Biz bir fakülte daha okuyabiliriz ümidiyle, Balıkesir Muharrem Hasbi Lisesi'nin lise bitirme sınavlarına katılarak lise diploması aldık ve bununla da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girme imkânı bulduk. Beş yılda ikisi de tamamlandı. Bu arada iki yıl kadar da eğitimimizi tamamlayabilmek için Balıkesir Merkez Vaizliği görevinde bulunduk. Bütün bunlar, kürsü hizmetleri ve cemaatin sık sık sorduğu sorular bizi güncel fikhî meselelerle ilgilenmeye sevk etti.

Hukuk fakültesinden aldığımız temel bilgiler de fikhî anlama ve değerlendirmede önemli kolaylıklar sağladı. Ayrıca İstanbul'daki eğitim dönemimizde, gerek ilim ve gerekse hayata bakış açımızı zenginleştirmede örnek aldığımız hocalarımız da oldu.

Sabahaddin Zaim hoca bunlardandır. Biz kürsüde zekâtı bilinen fıkıh ölçüleriyle anlatırken, o verdiği bir konferansta, zekâtı, bir devlet vergisi olarak tahsil edilen, zekât bütçesi veya fonu içinde yıl boyunca fakir ve ihtiyaç sahiplerinin problemini kökten çözecek bir kurum olarak anlatması bakışımızı değiştiriyordu. Daha sonraki yıllarda Malezya’da zekâtın devlet tarafından alındığını, yıl boyunca bütün öğrenci burslarının ve fakirlere olan desteğin bu kaynaktan sağlandığını; Suudi Arabistan’da devletin özel sektörden, hesaplanan zekâttan yarısını alarak, yükseköğretimde her öğrenciye aylık 700-800 riyal burs verdiğini, öğrenciyi başkalarına muhtaç etmeden sadece dersleriyle ilgilenmeye yönlendirdiğini öğrendik. Bu bilgiler, fıkıhın modern hayattaki etkisini gösteren örneklerdendi.

Fıkıh ilmine hayatta karşılaştığımız meselelerle başlayan bu ilgi, bazı eserleri gözden geçirdikçe yoğunlaştı. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nde fıkıh hocamız Ahmed Davudoğlu, Muhammed Tancî, siyer hocamız Zekâi Konrapa, tasavvuf hocamız Mahir İz, eğitimine Osmanlı’nın son döneminde Şam Lisesi’nde başlayıp Türkiye’de tamamlayan Osman Pazarlı ve Abdülhamid döneminde saray imamlığı yapan Ali Üsküdarlı hocalarımız bizler için bir çeşit ayaklı kütüphane gibiydiler. Sorulan bir soruya kalıcı cevap alabilmek bizler için kalıcı ilim oluyordu. Davudoğlu’na “Kolonya sürülünce abdest etkilenir mi? Namaza zarar gelir mi?” diye soran arkadaşına verdiği cevap şuydu: “Bu konuyu araştırıp yarın cevap vereyim.” Eczacı ve kimyacı ile görüşüyor, aldığı cevap “Üzerinize kanatlarında pislik olan bir sinek konsa, uçup gittiği zaman iz kalır mı? Kalmaz, kolonyadaki alkol de uçucudur, vücutla temas sonucu hemen buharlaşır, geride belki esans ve su ıslaklığı kalır” yolundaydı. Sonuç olarak hoca bize “Hemen namaza dururken sürülmesi uygun olmayabilir” diye cevap vermişti.

Yine dışarıdan gelen hocalardan bize örnek olan Muhammed Hamidullah, her ay Fransa’dan gelip İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde seminerler veriyordu. Biz de Hukuk Fakültesi’ndeki derslerimiz müsait olunca katılıyorduk. Bir arkadaşımızın, “Muaviye ile Hz. Ali’nin karşı karşıya gelmesi, Sıffin Savaşı gibi kanlı bir çatışmaya girmesinde hangisi haklıdır?” sorusuna verilen kalıcı cevap şuydu: “Sıffin Savaşı’nda çatışmanın olduğu bir gün öğlen namazı vakti gelince, sesli ezan okunmaya başlanmış, karşı taraftan da ezan sesi gelince iki taraf çatışmayı bırakmış, abdestler alınmış ve namaza durulmuş, karşı taraftan da tekbir sesleri duyuluyormuş. Bir tarafta Hz. Ali namazı kıldırıp selam verince, arkasındaki bir sahabe, “Ya Ali! Şu anda karşı taraftan da tekbir sesleri geliyor ve namaz kıldılar. İki taraftan da ölenler var, henüz gömemedik, yaralıların yaraları sarılıyor. Hangi taraftan ölenler şehit ve kalanlar gazi, hangileri değil?” Hz. Ali’nin gözyaşları içinde bu soruya verdiği cevap şudur: “İki taraftan da ölenler şehit, kalanlar gazidir, ancak aylar ve yıllar içinde orta yolu bulup sulhu sağlayamayanlar ve bu çatışmaya zemin hazırlayanlar bunun hesabını nasıl verecek, bunu bilemiyorum. Bunların arasında ben de varım.” demiştir.”

Askerliğimiz de ilim çalışmasına güzel bir fırsat olmuştu. Malazgirt'te yedek subaylık sırasında eski Zonguldak Müftüsü Yusuf Altaş beyle aynı birlikte idik. Malazgirt merkez camii imamı Ahmed hoca uzun süre doğu medreselerinde eğitim görmüş bir meslektaşımızdı. Birlikte Cezîrî'nin *Kitâbü'l-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa* adlı eserini okumaya karar verdik. Üç ay kadar devam ettikten sonra, ibare ağır olmadığı için kendimiz devam ettirdik. Doktora öncesinde de bir süre Suudî Arabistan'da Riyad İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi'nde Arapça Öğretim Enstitüsü'nün derslerini izlemek nasip oldu.

Dört yıl kadar Konya Yüksek İslâm Enstitüsü İslâm Hukuku öğretim üyeliğinden sonra 1979'da Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'ne ve oradan da Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçiş yaptım.

Sizi en çok etkileyen fıkıh eserleri ve fakihler?

Ders kitabı olarak okuduğumuz ve okuttuğumuz Zekiyüddin Şa'ban ve Ebu Zehra'nın usulü'l-fıkıh eserleri yanında, diğer Türkçe ve Arapça usuller ve bu arada Yusuf Musa'nın *Târîhu'l-Fıkh'l-İslâmî* adlı eseriyle Dehlevî'nin *Huccetüllahi'l-Bâliğa'sı* usul ve fıkıh tarihiyle ilgili önemli eserlerdi. Furu olarak tabii ki Serahsî'nin *Mebûsût*'u, Kâsânî'nin *Bedâiyü's-Sanâyi'* eserleri başta geliyor. Bilindiği gibi 30 ciltlik *Mebûsût* Hanefî mezhebi üzere hazırlanan, ancak diğer mezheplerin ana görüşleri ile de karşılaştırma yapılan ve fikhî görüşlerin delillerinin de yer aldığı önemli, temel bir fikhî kaynaktır. On beş yıl kadar önce ilk olarak *Mebûsût* Türkçeye tercüme edilirken Cevat Akşit hocamız bizi de tashih heyetine uygun görmüşler. Belli ciltlerin tashih ve metin karşılaştırması çok yararlı olmuştu. Bu çalışmalarını yaparken, günlük hayatta çok nadir karşılaşılan bir problemin müctehidlerce nasıl çözüme kavuşturulduğunu görünce, içtihadın hiç de kolay bir iş olmadığını anlıyorsunuz.

Öğretim üyesi olarak uzun süre Bursa'da görev yaptığınızı biliyoruz, ancak farklı yerlerde de bulundunuz. Başta Bursa olmak üzere bulunduğunuz yerlerdeki eğitimi ve ilim çevresini nasıl değerlendirirsiniz?

Bizim görev dönemimiz, başka bir deyişle öğrendiklerimizi pratik hayata yansıtmanın bir hayli çeşitli oldu. Önce Yüksek İslâm Enstitüsü ve Hukuk Fakültesi birlikte yürütüldüğü için, son sınıfa yakın Balıkesir Merkez Vaizliği görevi alarak, iki yıl kadar bu görevi sürdürdüm. Ancak avukatlık stajına başlayınca resmî görevden ayrılmam gerektiği için yeni bir mali desteğe ihtiyaç vardı. Bu arada evlenmiştim ve ailemi de geçindirmem gerekiyordu. Gece lisesinde bazı ücretli derslere girme yanında, Fransızca tercümanlığı gibi yabancı dilimi de geliştirecek hizmetlerde bulundum. Çeşitli tayin yerleriyle yer değiştirmelere ve çekilen maddî sıkıntılara göğüs gererek, sürekli yanımda yer alan ve beni destekleyen eşim Müzeyyen hanımın çalışmalarına olan katkısına da şükran borçluyum. İlim adamlarının eşleri arka planda görünmeyen ama hizmetin içinde yer alan fedakâr eşlerdir. Onların yaptığı, çoğu zaman dünya nimeti yerine ahiret için bir hazırlıktır.

Bu arada stajım bitmiş ve bir yıl kadar da Balıkesir’de avukatlık yapmışım. Çevremiz orası olduğu için dava dosyaları çoğalmaya başlamış, ancak ilim kürsüsünden inip, mahkeme koridorlarında dava takibi yapmak nefsimde ağır gelmeye başlamıştı. Bazı Cuma günlerinde cami mahfelinin en son safına giderek gözyaşı döktüğümü hatırlarım.

Bu şartlar altında asıl ilim alanına dönmenin zamanı gelmişti. Önceleri Milli Eğitim’den İmam Hatip Lisesi Öğretmenliği görevi alıp, ayrıca eş dost davasını takip imkânı olabiliyordu. Böyle bir amaçla MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğüne gittim ve o günkü genel müdüre durumu açıkça anlattım ve görev istedim. Durumu dinleyen genel müdür, çift fakülte okuyan başka kimler var diye bilgi aldı ve bize Yüksek İslâm Enstitüsü’nde görev verebileceğini söyledi. Konya Yüksek İslâm Enstitüsü için de dilekçe aldı. Ancak bakanlıktan kadro çıkması için birkaç ay geçebileceğini belirtti. Bu görev henüz kesin olmadığı için, Diyanet’e giderek oradan da görev istedim. Daha önce görev dosyamız olduğu için, boş olan Bozcaada Müftülüğü görevine tayinim çıktı. Sekiz ay kadar bu görevde kaldıktan sonra Konya Yüksek İslâm Enstitüsü’ne İslâm Hukuku Öğretim görevliliğine atandık. Dört yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra 1979 yılında Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü’ne geçtim. Bu arada Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde İslâm Hukukunda doktora yapmak için başvurmuşum. “İslâm Hukukuna Göre Alım Satımda Kâr Hadleri” konulu doktora tezime bu unvan kısmet oldu.

1982’de İslâm enstitülerinin ilâhiyat fakültesine dönüşmesiyle de, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde yardımcı doçent oldum, sonra doçentlik ve profesörlük çalışmalarını tamamladım. Doçentlikte dil sınavını Arapça vermek gerekiyordu. Bu amaçla Suudi Arabistan Riyad İmam Muhammed Üniversitesi’nin Arapça Öğretim Enstitüsü’nde Arap Dili ve Edebiyatı eğitimi gördüm.

Özellikle usul ve fûrû derslerinde Arapça metin okutma veya seçmeli Arapça metin okuma derslerini müzakere etmek, zaman içinde öğrenciye olduğu kadar, bunları okutan hocaya da önemli kazanımlar sağlıyor. Serahsî’nin ve Zeydan’ın usulü ile Sâbûnî’nin *Tefsîru Âyâtî’l-Ahkâm*’ı, kısa metin olarak da Kudûrî ile Mevsilî’nin *Muhtar* metni bunlar arasında sayılabilir.

Bursa’da eğitim sırasında bazı vakıf ve derneklerin belli aralıklarla konferans ve seminerlerine katılırken, zaman zaman başka şehirlerde de bu gibi çalışmalara katıldığımız oluyordu. Özellikle panel ve sempozyumlar uzun araştırma ve bildiri hazırlamayı gerektirdiği için ilim adamının alanında birikimini sağlayan önemli çalışmalar oluyor. Bu arada Almanya, Hollanda, İsviçre ve Fransa gibi ülkelerde katıldığımız konferans ve sempozyumlar da dış ülkelerdeki çalışmalarını tanımda etkili oldu.

Sizi İslam ekonomisi alanına yönlendiren herhangi bir büyüğünüz veya hocanız oldu mu? Yoksa bu alanda yaptığınız çalışmalar kişisel arayışlar neticesinde mi ortaya çıktı?

İslâm hukuku konularını değerlendirirken hukuk fakültesinden aldığımız formasyonun da etkisi oluyordu. Bu arada hukukta iktisat hocamız Prof. Dr. Feridun Ergin'in bin sayfaya yaklaşan "İktisat" ders kitabı modern ekonomiyi çok güzel işliyordu. Bunun İslâm ekonomisi tarafını da Sabahaddin Zaim hocanın seminer ve kitaplarından izliyorduk. Ama asıl fıkıh açısından İslâm'da ticaret ve iktisat konusunun içine daha ciddi olarak yönelmem konusunda şöyle bir tecelli oldu: 1978 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde başladığım doktora tez konum önce "İslâm Hukukunda Kira Akdi" idi. Bu konu üzerinde altı ay çalıştıktan sonra, bir gün tez danışmanım Abdülkadir Şener hocam arayarak, bu konunun bir yıl kadar önce Ali Bardakoğlu tarafından alındığını ve çalışmanın ilerlediğini, konuyu değiştirmemiz gerektiğini söyledi. Bunun üzerine doktora tez konum olan "İslâm Hukukuna Göre Alım Satımda Kâr Hadleri" konusunu aldım. Böylece kâr, kârın oluşması, miktarı, sınırı, faiz, arz ve talep dengesine göre piyasa fiyatlarının oluşması, narh ve devletin piyasa fiyatlarına müdahalesi gibi ticaret hayatının asıl amacı olan, ticaretin özünü teşkil eden konuları araştırıp bunlar üzerinde kafa yorma imkânı doğdu. Doçentlik ve profesörlük çalışmalarında da bu konuyu geliştirme fırsatının önü açılmış oldu. Bütün bunlar, sanki araştırmalarımızın İslâmî ticaret ve iktisat alanına kayması için karşımıza çıkan bir tecelli idi.

İslam ekonomisi alanında çalışmalar yaparken, ihtisas sahibi olmadığınız diğer alanlarla ilgili konuları anlamada zorluklar yaşadınız mı?

İslâm ekonomisi üzerinde çalışmalar yaparken, modern ekonomiyi ilgilendiren alanları tanımada hukuk fakültesinde Feridun hocamızın verdiği temel ekonomi dersleri gerek terim, gerekse teori olarak yardımcı oldu. Ancak Batı ekonomisinden alınan terminoloji yerine, fıkıhın kendi terminolojisini de korumak gerektiği için, parantez içinde de olsa, bu terimleri korumak gerektiğini düşünüyorum. Çalışmalarında bunu yapmaya çalıştım. Kira ve iş akdini içine alan "icâre", sermaye ortaklığı için "inan şirketi", iş ortaklığı için "şirket-i a'mâl veya "şirket-i ebdân", emek- sermaye ortaklığı için "mudarabe", ziraat ortaklığı için "muzâraa", bağ-bahçe ortaklığı için "musâkât", ağaç dikimi ortaklığı için "mugârase" terimleri gibi.

Sevdiğim ve çalışmaktan büyük bir zevk aldığım alandan çok memnunum. Çünkü bu alana toplumun büyük bir ihtiyacının olduğunu görüyorum. Özellikle ekonomi alanında Müslümanların meşru sınırlar içinde ticaret yapmasının önünü açmaya çalışmak gerekiyor.

Sizce iyi bir İslam iktisatçısı ya da İslam finansçısı akademisyen olmanın asgari ve ideal şartları nelerdir?

İslâm ekonomisini tam olarak değerlendirebilmek için günümüz hukuk veya ekonomi eğitimi alınması uygun olur. Ya da bu eğitimi almamış olanların modern ekonomiyi tanıyacak kadar seminer, konferans, sempozyum izlemesi ya da bunları toplayan eserleri incelemesi gerekir. Temel fıkıh eserlerinden de

“Kitabü'l-buyû”, “sarf”, “ribâ”, “şerike”, “icâre” gibi muâmelât konularını kendi terimlerini tanımak için; *Bedayiu's-Sanâyi'*, *Mebûsât*, İbn Âbidîn, *el-Fetâvâ'l-hindiyeye* gibi Hanefî kaynakları ile diğer mezheplerin temel fıkıh kitaplarından karşılaştırılmalı olarak müzakere etmeleri uygun olur. Günümüzde bunların tercümeleleri de yayınlandı, onlardan da istifade edilebilir. Bu arada tefsir, hadis ve fıkıh usulü de ihmal edilmemelidir.

Hocam özel finans kurumlarından beri bu alanın içindediniz. Şu anda da bazı katılım bankalarının danışma kurullarında bulunuyorsunuz. O günden bugüne hem sizin hem de katılım bankalarının tutumlarında ne gibi değişimler oldu?

Günümüzde katılım bankaları denilen faizsiz finans kurumları, sistem olarak faizsiz finansman kullandırma esaslarını gözetmeleri gerekiyor. Sistemin içinde yer alanlar genel olarak konvansiyonel banka tecrübesiyle yetiştikleri için, İslâmî bankacılık uygulamasında sürekli bir denetimin yapılması gerekmiştir. Aksi halde faizli muamelelere düşme her zaman söz konusu olabilir. Özellikle kira sertifikası ve sukûk konusuna girilmesi ve yeni kaynak arayışları bu kontrolü sürekli hale getirmiştir.

Günümüz katılım bankalarına iki tane de kamu bankası katıldı. Sistem bu yönüyle bir güç kazandı. Ancak şunu belirtelim ki, bu kuruluşların dört tane ana muamelesi söz konusu. Müşâreke, Mudârabe, Murâbaha ve Leasing. Müşâreke, kendi öz sermayelerinden ve halkın yatırdığı havuzdan bir ortaklık tesis ederek, elde edilecek kârın paylaşma esasına dayanıyor. Mudârabe ise katılım bankasının emek tarafını, havuzdaki mevduatın ise sermaye tarafını oluşturduğu, elde edilecek kârın sözleşme esaslarına göre paylaşımı esasına dayanıyor. Bu da günümüzde yaklaşık kârın %20'sinin emek tarafına, %80'inin ise sermaye tarafına verilmesi şeklinde uygulanıyor. Üçüncüsü murabaha ise son yıllarda katılım bankalarının %95'in üzerinde uyguladığı bir enstrüman halini almıştır. Çünkü murâbaha, sipariş üzerine peşin parayla satın alınan bir malın vadeli olarak satılması işleminden ibarettir. Alacaklı durumundaki katılım bankasının müşteriden borca karşılık kefil veya ipotek istemesi alacağın teminatı olmakta ve zarar etme ihtimali en aza inmektedir. Durum böyle olunca da, katılım bankalarına para yatıranlara verilen kâr oranları faizli bankaların verdiği faiz oranlarına bir iki puan farkıyla yakın olarak gerçekleşiyor. Çünkü katılım bankaları müşteriye devredilen mala aylık veya yıllık olarak vade farkı (kâr) eklerken faiz oranlarını dikkate almak zorunda kalıyorlar.

Katılım bankalarının halen bankacılık sektörünün toplam mevduatının, sadece %5-6 kadarına sahip olması bu sektöre yakışmıyor. Ancak bu konuda katılım bankalarının kendilerine düşen açılımı yapamadıkları için bu duruma düştükleri de biliniyor. %95'in üzerinde çok kolay ve risksiz bir yöntem olan murabahaya yer vermeleri onları bu duruma getirmiştir. Girişimcilerin çok kârlı olan projelerine İslâmî ortaklık, iş ve eser sözleşmeleriyle açılım yapmaları dağıtılacak kâr

oranlarını faizin üstüne çıkarması durumunda sektör hızla gelişebilir. Nitekim faizsiz bankacılığın fikir babası sayılan Ahmed en-Neccâr on beş yıl kadar önce İstanbul'da yapılan Osmanlılarda Para Vakıfları sempozyumunda şöyle demişti: “Siz Türkiye’de, halkın yatırdığı paraları bu şekilde %90’ın üzerinde murâbaha yoluyla kullandırmaya devam ederseniz, faiz oranlarına yakın vade farkı (kâr) eklemek zorunda kalırsınız ve sizi faizcilikle itham ederler. Çünkü faizin üstünde yıllık kâr ekleseniz, müşteri malın bedeli pahalıya mal oluyor diye sizi tercih etmez, düşük ekleseniz, bu defa da havuza para yatıranlara faizin altında kâr dağıtmak zorunda kalırsınız, halk parasını daha fazla faiz almak için klâsik bankalara yatırır. Size tavsiyem havuzdaki paranın %50’sini demeyeyim ama, en az %40 kadarını sağlam girişimcilerle işbirliği yaparak, emek-sermaye (mudârabe) yoluyla işletmeniz gerekir. O zaman faizin çok üstünde kâr dağıtmak imkânınız olur ve şube açmaya yetişemezsiniz.” demişti.

Fıkıh çalışmalarının ve fıkıh eğitiminin son 50 yılı hakkında neler söyleyebilirsiniz? Gerek ders kitabı gerekse toplumun yararlanması için yeterli eserler verildi mi? Bu arada sizin yayınladığınız eserler hakkında bilgi verir misiniz?

1973 yılında bizim İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nde okuduğumuz dönemde Türkçe olarak ne tercüme ne de te’lif bir usûl veya İslâm hukuku kitabı vardı. Ders notu olarak hocalarımızın verdiği bazı notlardan müzakere ediyorduk. Daha sonra Muhammed Ebû Zehra, Abdülkerim Zeydan, Abdülvahhâb Hallâf ve Zekiyüddin Şaban gibi müelliflerin Arapça usûlü’l-fıkıh eserleri Türkçeye tercüme edildi ve çeşitli ilâhiyat fakültelerinde ders kitabı olarak okutuldu. Halen okutulmaya devam ediliyor. Bu arada Türkçe olarak İslâm hukukuna giriş ve usulle ilgili eserler de kaleme alındı. Fûru olarak ibâdetler, muâmeleler konuları da ilmihal kitapları olarak yayımlandı ve fakültelerde okutulacak usul ve fûru eserleri çoğaldı.

Bu çerçevede bizim te’lif ettiğimiz eserler de oldu: *Delilleriyle İslâm Hukuku, Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras; İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımda Kâr Hadleri; Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar, Delilleriyle İslâm İlmihali; Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali; Delilleriyle Aile İlmihali; İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehberi; Günümüz Vakıf Meseleleri; Kur’ân-ı Kerim (Meal ve Muhtasar Tefsir); Güncel Fikhî Meseleler (200 soru-200 cevap)* adlı eserler bunlar arasındadır. Bu arada basım hazırlıkları ve mizanpajı yapılmakta olan *Kur’an-ı Kerim, Meal ve Fikhî Tefsiri* isimli beş ciltlik tefsirimizi de zikredebiliriz.

Türkiye’de İslam hukuku çalışmaları ile Müslümanların fetva ihtiyaçları; öğretilen ile yaşanan arasında bir kopukluk olduğu eleştirisi yöneltiyor; bu çalışmaların Müslümanların yaşadığı hayata dokunması için ne yapılmalıdır?

İlâhiyat fakültelerinde toplumun ihtiyacını karşılayacak fetvalar dikkate alınarak pratik bir eğitim yapılması gerekir. Özellikle güncel olarak çok sorulan ve karşılaşılan fikhî problemlerin ele alınması ve çözümler üretilmesi gerekir. Nitekim

mezheplerin teşekkül ettiği dönemde ilk Hanefi mezhebi müçtehitlerinin elinde bir usul kitabı bile yoktu. İslâm toplumundan gelen soru ve problemleri çözerken Kitap, Sünnet, icmâ, kıyas delilleri esas alınarak problemler çözülür, bunların yeterli olmadığı yerde istihsan, maslahat, örf ve âdet gibi tali derecedeki deliller de devreye sokulur ve çözüm bulunurdu.

Günümüzde ülkemizin durumunu düşündüğümüz zaman büyük ölçüde Hanefi ve belli oranda da Şâfiî mezhebinin uygulandığı görülür. Ancak şartların değişmesi sonucu bir mezhebin çözümlerinin toplumun ihtiyacına cevap vermediği de bir gerçektir. Böyle durumlarda yeni bir ictihad veya fetva yerine diğer mezheplerin o konu ile ilgili bir fetvası varsa, ehil olan ilim adamı veya Diyanetin yetkili organı (Din İşleri Yüksek Kurulu), delilini de değerlendirip ‘tercih’ yapma yoluna gitmelidir. Nitekim kadınların yanında koca, baba, oğul, erkek kardeş gibi mahremi bulunmadan sefer mesafesinden uzağa yolculuk yapamamaları, hac ve umre yolculuğu bir yana, özellikle kız öğrencilerin eğitim için başka şehirlere gidip gelmeleri bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Şafiî mezhebi Buhari’deki Adiy b. Hâtim hadisine dayanarak, “yol güvenliği” ilkesini benimsemiş ve kolaylık tarafını tercih etmiştir. Günümüzde yolun ve yol arkadaşı olanların durumu dikkate alınarak bu konuda Şafiilerin görüşü tercih edilir olmuştur. Belli yaşa ve olgunluğa ulaşmış eş namzetlerinin evliliğinde velinin rızasını bir rükün olarak değerlendiren çoğunluk fakihlerin bu görüşü yerine, bunun Hanefilerde olduğu gibi sünnet hükmünde bir tavsiye olarak kabul edilmesi tercih edilerek mezhepler arası geçişler kolaylaştırılmalıdır. Bir başka örnek vermek gerekirse öğle ile ikinci ve akşamla yatsı namazlarının yalnız Hac’da, Arafat ve Müzdelife’de cem’i yanında, çoğunluk mezhep görüşü tercih edilerek bütün yolculuklarda uygulanması, İslâm’ın “kolaylaştırın, zorlaştırmayın” ilkesinin bir gereği olduğu gibi, Hz. Peygamber’in Tebuk Gazvesi yolculuğu sırasında otuz bin askerle kıldığı yolculuk namazlarına da uygun düşer.

Siz fıkıh alanında pek çok çalışma yaptınız. Özellikle ilmihaller dizisi. Bunları yazarken nasıl bir yöntem uyguladınız? Sizce bu eserler hedefine ulaştı mı?

Özellikle toplumda herkesi ilgilendiren üç alanda ilmihal yazmak kısmet oldu. Bunlar; İslâmî temel bilgileri ve ibadetler konusunu içeren *Delileriyle İslâm İlmihali*, yine aile içinde gerekli olan bilgileri kapsayan *Delileriyle Aile İlmihali* ve herkesin yapmak zorunda olduğu alışverişle ilgili ticaret konularını içine alan *Delileriyle Ticaret ve İktisat İlmihali* bunlardandır. Bunun yanında, MÜSİAD’ın çeşitli ticaret adamlarından temin ettiği sorulardan 100 tanesini seçerek hazırladığımız, yine baş tarafında temel iktisadî bilgileri de içeren *İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehberi* adlı eserimiz ve son olarak *Kur’an ve Sünnete Göre Güncel Fıkıhî Meseleler (200 soru-200 cevap)* adlı kitabımız, önceki ilmihallerden sonra toplumdan gelen soruları dikkate alarak hazırladığımız eserlerimizdendir.

Bizim bu eserleri hazırlarken izlediğimiz yol ve yöntem, kitapların isimlerinin önüne koyduğumuz “Delilleriyle, İslâmî ölçülerle veya Kur’an ve Sünnete göre” gibi ifadelerden anlaşılır. Böylece, “bu helaldir, şu haramdır, bu mekruhtur, şu tahrimen mekruhtur, şu durum namazı bozar, bu bozmaz” gibi meseleler hakkında ortaya konan hükümlerin dayandığı, Kitap, sünnet, icmâ, kıyas, delilleri verildiği gibi, konuların hangi kaynak eserlerden alındığı da dipnotlarda gösterilmiştir. İslâm’ın ilk dönem ana kaynaklarında bu gibi hükümlerin dayandığı deliller genel olarak verilmiştir. Ancak son dönemlerde fetvâ kitaplarında, İbn Âbidîn, *Hidâye*, Kudûrî ile yeni ilmihal ve *Istulâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* gibi fıkıh eserlerinde deliller gösterilmez olmuştur. Okuyucunun haram denen bir konu için bunun hangi ayete veya hadise dayandığını bilme hakkı vardır. Hatta Şevkânî’ye göre, sahâbeden söz ederken, onların Hz. Ali, Abdullah İbn Mes’ud, Abdullah İbn Ömer gibi fakih bir sahabiye soru sordukları zaman, verilen cevabın hangi ayet veya hadise dayandığını da sorar ve doğrudan bu ayet veya hadisle amel ederdi. Onların bu hal ve ameline “ittiba yoluyla tabi olma” denilirdi.

Son yıllarda ilahiyat fakülteleri sayısının artışıyla birlikte İslam hukuku alanında da çok sayıda tez çalışması yapıyor. Sizce özellikle üzerinde durulması gereken konular, dönemler, kişi veya kurumlar var mı?

İlahiyat fakültelerinin sayıları artınca İslâm hukuku alanında tez çalışması yapan yeni meslektaşların sayısı da giderek arttı. Doğrusu artık yüzlerce tez konusu çalışılmaya başlandı. Ancak şunu belirtelim ki, en geniş tez konusu çıkabilen alan fıkıh alanıdır. Çünkü bu alan hayatın içinde olan bir ilim dalıdır. Sarf, icâre, âriyet, emanet, vekâlet, rehin, selem, istisna’, şirket çeşitleri gibi ana başlıkların altında henüz çalışılmayan pek çok konu var. Bizim ilk olarak tez konusu alıp, sonradan ticaret konusuyla değiştirdiğimiz kira akdi (icâre) genel konusundan bile çeşitli tezler çıkabilir. Günümüzde “kira sertifikası” olarak, faizsiz bankacılığa uygulama alanı bulan sukûk ihracı bile yeni ilâhiyatçı arkadaşların ilgisi dışında bir konu. Diğer yandan kamu ve ceza hukuku alanına henüz yeteri kadar girilebilmiş değil.

İslam dünyasında fikhın bir hukuk sistemi olarak uygulanması imkanı ve teşebbüsleri hakkında neler düşünüyorsunuz? Mevcut örnekleri nasıl değerlendirirsiniz?

İslâm ülkelerinde fikhın yaşanması, herkesin din ve vicdan özgürlüğüne sahip olması gerektiği günümüz modern toplum anlayışlarında yerini bulmuştur. Durum böyle olunca tamamı veya büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede, toplumun günlük yaşayışında giyim, kuşam, eğitim, ticaret, muamelât konularında kendi inanç esaslarını yaşama hakkının bulunması doğal hakkıdır. Bunun bir gereği olarak günümüzde hanımların örtünme hakkını kullanması, namaz, oruç, hac ve zekât emirlerine uyabilmesi, ticaretinde İslâmî kurallara uyma imkânının bulunması, en çok zorlandığı, dara düştüğü zaman malî destek görebileceği faizli banka yerine “faizsiz bankacılık” sisteminin sınırlı ölçüde de

olsa hayata geçirilebilmesi bu konuda bir mesafe kastedildiğinin göstergesidir. Ancak bu konunun halkın istek ve destekleri yönünde yönetime yansımaları ve üst düzey yöneticilerin de İslâm’ın hak, hukuk, adalet, eşitlik ilkelerine uygun olarak toplumu yönetme bilincine kavuşması gerekir.

Henüz akademik hayatının başında bulunan genç araştırmacılara tavsiyeleriniz neler olur?

Akademik hayatın başında özellikle lisans eğitiminde olan öğrencilere öncelikli tavsiyemiz, ikinci sınıftan itibaren not ortalaması müsait olanların çift alan olarak ikinci bir fakültede bir bölüm okumalarıdır, bu ilerisi için önemli bir kazanım olabilir. Bu bölüm hukuk, iktisat, işletme, siyaset bilimi, sosyoloji, uluslararası ilişkiler olabilir. Hatta imkân olursa bir ilâhiyatçı tıp fakültesi okumayı da amaçlayabilir.

Vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Mülakat ve düzenleme

Tuncay Başoğlu

